

УДК 004.056:340.132.1+316.324.8

Пилипчук В. Г.
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
директор Науково-дослідного інституту
інформатики і права НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОСТІ, ІНДИВІДУАЛЬНИХ СВОБОД ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті висвітлено історико-правові аспекти та основні етапи формування правових основ і стандартів захисту приватності та індивідуальних свобод людини, зокрема, у сфері захисту персональних даних. Розглянуто нові правові стандарти Європейського Союзу у цій сфері. Надано низку пропозицій щодо подальшого розвитку системи захисту приватності, індивідуальних свобод і безпеки людини в сучасних умовах глобалізації та розбудови інформаційного суспільства.

Ключові слова: приватність, права, свободи і безпека людини, персональні дані, правові стандарти захисту персональних даних.

Проблеми розробки правових основ захисту приватності, прав і свобод людини почали широко обговорюватися у XX–XXI столітті в умовах розвитку інформаційного суспільства. Розвиток цієї дискусії активізувало впровадження нових правових стандартів Європейського Союзу з питань захисту приватності та персональних даних людини, визначених так званим “Пакетом захисту даних”, затвердженим у травні 2016 року Європейським Парламентом і Радою ЄС (набуває чинності у 2018 році). Тому питання захисту приватності, прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері потребують комплексного опрацювання на національному та міжнародному рівнях.

Метою статті є розгляд актуальних питань захисту приватного життя, індивідуальних свобод і безпеки людини в сучасних умовах глобалізації та розбудови інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобалізації в Україні та світі відбувається стрімка розбудова інформаційного суспільства. Водночас, у питаннях правового регулювання новітніх суспільних відносин в інформаційній сфері, за нашими оцінками, спостерігається певна інертність і догматика мислення, характерна для індустріального суспільства, розквіт якого відбувався у XIX–XX століттях. За цих умов цілком логічним постає питання не лише про позитивні здобутки впровадження новітніх інформаційних технологій, але і про можливі виклики та загрози правам і безпеці людини в інформаційній сфері.

Враховуючи певну інертність мислення, варто звернути увагу на сучасні тенденції, коли мотивація рішень окремих державних органів та посадових осіб часто ґрунтується не на захисті прав, свобод і безпеки людини, а на реалізації власних функцій, приватних, групових чи корпоративних інтересів тощо. При цьому, реальні й потенційні виклики і загрози приватності, індивідуальним свободам та безпеці особи часто продовжують залишатися поза іншими пріоритетами. Проведений аналіз дає змогу виокремити низку викликів і загроз, які можуть призвести (або вже призводять)

до порушення прав, свобод і безпеки громадян.

В сучасних умовах ведення інформаційної війни проти України проблема захисту прав і безпеки людини постає вкрай важливою. Це завдання відповідно до Конституції покладається на уповноважені державні органи, службових та посадових осіб. Також варто зауважити, що згідно зі ст. 17 Конституції України *забезпечення інформаційної безпеки є однією із найважливіших функцій держави і справою всього Українського народу* [1].

Як свідчать результати досліджень [2, 3, 10], *сучасна система захисту прав і безпеки людини в інформаційній сфері залишається далекою від ідеальної* та потребує суттєвих трансформацій. Недоліки цієї системи в сучасних умовах можуть бути використані на шкоду людині, суспільству і державі. Звернімо увагу на низку *актуальних проблем інформаційної сфери*, що потребують всебічного опрацювання і належного правового забезпечення в контексті захисту персональних даних, зокрема:

1) проблема додержання приватності, прав і безпеки людини при формуванні єдиних державних електронних реєстрів та державних інформаційних ресурсів:

- при створенні вказаних реєстрів пріоритет переважно надається їх функціональності, а не захисту персональних даних, приватної інформації та інформаційної безпеки людини;

- відсутні належні організаційно-правові механізми захисту відомостей стосовно громадян України, що містяться у державних реєстрах;

- потребує належного законодавчого врегулювання режим доступу до відомостей у цих реєстрах, зокрема, які стосуються військовослужбовців і працівників сектору безпеки;

- є спроби використання сучасних інформаційних технологій та комунікаційних мереж для несанкціонованого збору і поширення, у т.ч. торгівлі персональними даними;

- потребують належного врегулювання питання обміну і захисту біометричних даних на міждержавному та міжнародному рівні;

- відкритість державних реєстрів в умовах гібридної війни створює реальні загрози національній безпеці, а доступ до відомостей про майно громадян може використовуватись злочинними організаціями і групами;

2) проблема поширення інформаційної агресії і насильства в національному та глобальному інформаційному просторі, у т.ч. пов'язаних із несанкціонованим використанням персональних даних та приватних відомостей про громадян України з метою:

- ведення інформаційної війни проти України, яка поширилась на інші країни світу;

- негативного інформаційно-психологічного впливу на свідомість, застосування інформаційних технологій на шкоду життю і здоров'ю людини;

- використання мережі Інтернет, ЗМІ для проведення інформаційних операцій чи компрометації опонентів або конкурентів тощо;

3) проблеми правової культури та моральності в інформаційній сфері:

- спостерігається тенденція до різкого падіння моральності й поваги до загальнолюдських цінностей при т.зв. “віртуальному” спілкуванні;

- відсутні ефективні правові механізми протидії порушенням прав і свобод

людини в мережі Інтернет та ЗМІ;

– обмежені можливості судового захисту честі, гідності чи приватності громадян.

Кожна із наведених та інших загроз потребує всебічного аналізу та вжиття адекватних заходів щодо їх запобігання, припинення чи нейтралізації. Тобто, постає нагальне питання стосовно зміни концептуальних поглядів, мислення і правового регулювання з питань захисту приватності, прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері. Одним із ключових аспектів зазначеного, за нашими оцінками, є ефективність системи захисту персональних даних. Тому розглянемо це питання більш предметно.

Як свідчить історико-правовий аналіз, порушення прав людини при використанні персональних даних стали причиною застосування до України санкцій Європейського суду з прав людини у 2006 році у справі Пантелеєнка (щодо розголошення медичної інформації позивача у судовому процесі), у справі Волохів (щодо прослуховування телефонних розмов родичів підслідного) тощо [4].

Зазначене підтвердило крайню необхідність врегулювання питань захисту персональних даних на рівні спеціального закону. Процес формування системи захисту персональних даних в Україні був ініційований 1996 року Національним агентством з питань інформатизації при Президентові України. Одним із приводів для публічної дискусії з цього питання стало опублікування статті “Персональные данные: есть ли проблемы?” [5].

Створення юридичних умов захисту прав і безпеки людини, зокрема, її персональних даних, потребувало системної, кропіткої та наполегливої роботи. За результатами аналізу та хронологією подій процес формування національного законодавства щодо захисту персональних даних можна розподілити на такі основні етапи.

Перший етап. Протягом 1996–1998 років було підготовлено першу версію проекту Закону України “Про захист персональних даних” [6], яку в грудні 1998 року було спрямовано до Кабінету Міністрів України. Однак, на той час він так і не був прийнятий. Варто звернути увагу на деякі *особливості проведення експертних оцінок* цього документа у центральних органах виконавчої влади, а саме:

– відсутність системності та послідовності в організації роботи з проведення експертизи, що було пов’язано зі змінами керівництва органів та виконавців. Як наслідок, експертна оцінка здійснювалася різними посадовими чи службовими особами, зауваження часто повторювалися і, нерідко, суперечили одне одному;

– часто виконавці мали слабе уявлення стосовно предмета законопроекту та суті відповідних суспільних відносин, що відображалось у формулюванні зауважень і запитань в ході обговорення проекту Закону;

– заперечення Мін’юстом можливості введення в законодавство нової юридичної категорії – “права власності фізичної особи на свої персональні дані”, незважаючи на положення ст. 11 Конвенції Ради Європи від 28.01.1981 р. № 108 і ст. 3 Конституції України та поширення несанкціонованих дій з персональними даними [7].

Це стверджувалося в той час, коли персональні дані або їх збір та акумулювання в базах даних (дисках) для продажу (платної передачі) вже розглядалися як товарно-інформаційний продукт, який надходив у товарно-грошовий обіг і мав фактичну ціну, виражену в грошових одиницях номінальної (умовної) вартості відомостей про

персональні дані фізичних осіб. У загальноюридичному сенсі цей “товар”, як видається, мав би безпосередньо визначати його справжнього власника, тобто, права конкретної людини згідно з критеріями тріади повноважень права власності, а саме: права володіння, користування і розпорядження своїми даними.

Другий етап. До липня 2000 р. проект Закону України “Про захист персональних даних”, розроблений Держкомзв’язку та інформатизації України, був погоджений в установленому порядку з Мінфіном, Мінекономіки, МОН, ДПА, МВС, СБУ, МЗС та знову винесений на розгляд Кабінету Міністрів України. Однак, розгляд цього законопроекту було затримано у зв’язку з підготовкою альтернативного законопроекту, який згодом взагалі був знятий з розгляду Верховної Ради України [8]. Лише через три роки, завдяки втручання народних депутатів України М. К. Родіонова, С. М. Ніколаєнка, академіків НАН України І. Р. Юхновського, П. П. Толочко, К. М. Ситника, запропонований Держкомзв’язку та інформатизації України проект Закону “Про захист персональних даних” було зареєстровано у Верховній Раді України (реєстр. № 2618 від 10.01.2003 р.) та розпочато його опрацювання у профільних комітетах Верховної Ради. Втім, цей законопроект на той час так і не було прийнято.

Третій етап. 2005 року в Міністерстві юстиції України було створено робочу групу, до складу якої увійшли фахівці міністерства та представники недержавних організацій, які мали відношення до захисту права на приватність. Цій групі доручалося підготувати альтернативний проект закону щодо захисту персональних даних. Протягом двох років вказана група працювала над розробкою законопроекту, але він так і не був внесений до Верховної Ради України. З цього приводу Громадська рада з питань інформаційно-комунікаційних технологій у доповіді Президенту України “Про невідкладні заходи щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні” повідомляла: *“Міністерством юстиції України розроблено новий законопроект з аналогічною назвою (“Про захист персональних даних” – Авт.), при цьому ігнорується законопроект № 2618 від 10.01.2003 р., вже прийнятий Верховною Радою України у першому читанні. Законопроект Міністерства юстиції України розкритикований правозахисниками та професійними організаціями як корупційно-небезпечний і такий, що не відповідає нормам європейського законодавства”*.

Четвертий етап. У березні 2006 р. проект Закону України “Про захист персональних даних” (реєстр. № 2618 від 10.01.2003 р.) – через шість років після його розробки, проведення додаткового погодження (у т.ч. 9 членів НАН України і НАПрН України, 18 докторів наук, 24 кандидатів наук) та заходів громадського обговорення, у яких взяли участь фахівці в галузі інформаційного та адміністративного права, інформатизації та інформаційної безпеки, був прийнятий у другому читанні та в цілому більшістю (287) народних депутатів України.

Зауважимо, що за роки розробки цього законопроекту він обговорювався на понад 40 конференціях, семінарах і “круглих столах”, а першу версію законопроекту її автори (В. Брижко та О. Баранов) доповідали на засіданні експертів ОБСЕ і РЄ “Впровадження міжнародних стандартів із захисту приватності інформації персонального характеру в Україні” за участі Комісара Ради Європи із захисту даних.

Проте, 11 квітня 2006 року Президентом України було застосовано право “вето” щодо цього законопроекту і він був повернутий до Верховної Ради України. Однією з

головних причин вказаного рішення можна вважати те, що фахівці Міністерства юстиції України та інші посадові особи не підтримали положення абз. 3 і 4 ст. 2 цього Закону (в частині запровадження нової в юридичній практиці норми щодо “права власності людини на свої персональні дані”), а також ст. 7 Закону, яка це право конкретизувала.

По суті, законом пропонувалося збільшити права людини в частині захисту її приватного життя в умовах стрімкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та розбудови інформаційного суспільства з використанням правових механізмів інституту власності. Це дійсно вимагало певної зміни правової ментальності та внесення змін до чинного законодавства, зокрема, до Цивільного кодексу України, Закону України “Про інформацію” та ін., у т.ч. в частині визначення понятійного апарату, пов’язаного з “особистими немайновими правами фізичної особи” (див. гл. 20 ЦКУ)*. Слушність зазначеного підтверджується й положеннями статті 11 Конвенції Ради Європи № 108, яка визначає, що “Жодне положення цього розділу (Розділ II – Основоположні принципи захисту даних – Авт.) не трактується як таке, що обмежує або інішим чином перешкоджає можливості Сторони (держави-члена Конвенції – Авт.) забезпечувати суб’єктам даних більш великий ступінь захисту, ніж передбачена цією Конвенцією”.

В цілому, зазначений підхід в умовах становлення інформаційного суспільства та зміни правових стандартів ЄС значно актуалізується і може розглядатися як один із ключових напрямів розвитку системи захисту персональних даних людини в Україні.

П’ятий етап. Для опрацювання зауважень Президента України щодо Закону “Про захист персональних даних” Верховною Радою України було створено робочу групу. Після доопрацювання із тексту цього Закону було вилучено норми стосовно “права власності людини на свої персональні дані”, збільшено кількість термінів щодо інформатизації тощо, а 9 січня 2007 р. цей законодавчий акт підтримали вже 329 народних депутатів України.

Однак, 30 січня 2007 р. Закон знову було повернуто до Верховної Ради України з іншими зауваженнями Президента України щодо “невідповідності Закону положенням статті 32 Конституції України та міжнародно-правовим актам” (http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&p_f3511=27270).

З цього приводу слід зауважити, що у ст. 32 Конституції України йдеться про “конфіденційну інформацію про особу” (з англ. confidence – “довіра”), а в Законі “Про захист персональних даних” – про поняття “персональні дані”, котре, як зазначалося, відсутнє в Конституції України та ЦК України і застосовується у міжнародних стандартах та національних законодавствах іноземних країн, зокрема, держав-членів ЄС. Крім цього, не було надано належних посилань та обґрунтувань стосовно невідповідності законопроекту положенням міжнародних актів, про що стверджувалось у “вето” Президента України від 30.01.2007 р.

Шостий етап. За пропозиціями групи інших народних депутатів України

* Звернімо увагу, що поняття “особисті немайнові права” було залучено до проекту Закону “Про захист персональних даних” 2010 р. з Цивільного кодексу України. Норми міжнародного права, а також законодавство країн ЄС його визначення не надає. При цьому, в Конституції України та в ЦК України поняття “персональні дані” також не застосовується. А використання у ЦК України терміну “особистих” стосовно “немайнових прав” видається дискусійним.

(О. Б. Шевчука, В. М. Литвина, В. І. Полохало, К. С. Самойлика) та Міністерства юстиції України у 2008 р. був зареєстрований новий проект Закону “Про захист персональних даних” (реєстр. № в 2273 від 25.03.2008 р.), прийнятий Верховною Радою України 1 червня 2010 року як Закон № 2297-VI. Згідно з поіменним голосуванням у другому читанні та в цілому за це рішення проголосувало 355 народних депутатів України. Надалі цей Закон від 01.06.2010 р. № 2297-VI був підписаний Президентом України і набрав чинності з 01.01.2011 р.

Слід зауважити, що саме у цей час було внесено зміни до Закону України “Про інформацію” 1992 р., з якого, зокрема, були вилучені норми стосовно “визначення інформації товаром” та “права власності на інформацію”. Як наслідок, рамковий Закон України для інформаційної сфери був перетворений на закон, спрямований, перш за все, на забезпечення інтересів лише однієї галузі – засобів масової інформації (тобто, лише одного із видів інформаційної діяльності). У той же час, вже діяла низка нормативних актів, які мали безпосереднє відношення до ЗМІ, і саме їх варто було б доопрацьовувати, а Закон “Про інформацію” – удосконалювати, у т.ч. в контексті визначення “товарного змісту інформаційних продуктів (ресурсів)” та приватності персональних даних.

Сьомий етап. Протягом 2011–2016 рр. відбулася низка організаційних змін, а до вказаного Закону було внесено суттєві зміни і доповнення, у т.ч. досить дискусійні, які повністю змінили систему захисту персональних даних в Україні. Зокрема, у квітні 2011 року, як передбачалося Законом України від 1.06.2010 р. № 2297-VI, було створено “Державну службу України з питань захисту персональних даних” (ДСЗПД). Ця Служба входила до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечувала реалізацію державної політики у сфері захисту персональних даних. Її діяльність спрямовувалася і координувалася Кабінетом Міністрів України через Міністерство юстиції України. Поряд з цим, відповідно до Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних” від 3.07.2013 р. № 383-VII та Постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442 ДСЗПД було ліквідовано.

Натомість, у складі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було створено Департамент з питань захисту персональних даних. При цьому, повноваження щодо нагляду і контролю за виконанням законодавства про захист персональних даних, а також фактичне здійснення функцій органу виконавчої влади з 1.01.2014 р. було покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що не відповідає положенням ст. 6 Конституції України в частині поділу влади в Україні на законодавчу, виконавчу і судову та розподілу функцій відповідних державних органів. Водночас, “виконавчі” повноваження “Омбудсмена” було значно розширено: надано право здійснювати різноманітні перевірки та визначати порядок їх проведення; надано доступ до персональних даних; право затверджувати нормативно-правові акти у сфері захисту персональних даних тощо. Крім цього, згідно із Законом від 1.01.2014 р. було скасовано обов’язкову реєстрацію баз персональних даних і введено вимогу лише про повідомлення “Омбудсмена” щодо обробки персональних даних володільцем цих баз даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб’єктів персональних даних.

Такими є основні етапи формування національного законодавства та системи

захисту персональних даних в Україні.

Загалом, за нашими оцінками, у сфері захисту персональних даних в Україні головна проблема нині полягає у *відсутності ефективної загальнодержавної системи захисту персональних даних, належного організаційно-правового механізму регулювання відносин та відповідальності за здійснення правопорушень* у цій сфері.

Однією із причин зазначеного, на наш погляд, є нехтування базовими принципами і правовими стандартами ЄС щодо захисту приватності, індивідуальних свобод та безпеки людини при розробці та оптимізації національного інформаційного законодавства.

Стосовно реального стану справ у сфері захисту персональних даних в Україні заслуговують на увагу деякі оцінки фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [9], що аналізувалися спільно з вченими НДІ інформатики і права НАПрН України та інших закладів і установ, а саме:

- *сучасні інформаційно-комунікаційні технології призводять до постійного збільшення обсягів персональних даних громадян, які обробляються, у т.ч. без їх відома;*

- *сучасна модель не дає жодних гарантій захисту персональних даних;*

- *пересічні громадяни демонструють байдужість до власних персональних даних і недостатній рівень розуміння необхідності їх захисту;*

- *стрімко поширюється прірва між безпрецедентними можливостями сучасного Інтернет-середовища і традиційними, “доцифровими” юридичними нормами і практиками, базованими на традиційному уявленні про межі й засоби забезпечення приватності життя людини.*

Сучасне розуміння демократичного, соціального, правового суспільства виходить з поваги і потреби захисту прав, свобод та безпеки людини на основі принципів законності та верховенства права. Повага і неухильне забезпечення прав, свобод і безпеки людини – гарантія від несанкціонованого втручання у її приватне життя та одна із головних функцій держави. Дотримання права на приватність – основа справедливості та злагоди в суспільстві. Відповідно до статті 32 Конституції України *“Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”* [1]. Вказаний конституційний припис отримав конкретизацію в Законі України “Про захист персональних даних”, який мав упорядкувати інформаційні відносини у сфері обігу персональних даних та декларував його *“спрямованість на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв’язку з обробкою персональних даних”* [10].

Тобто, право людини на недоторканність особистого (у європейському розумінні – “приватного”) життя відповідно до законодавства України передбачає правовий захист відомостей про неї, за якого основним об’єктом правовідносин є персональні дані. Водночас, вирішення проблеми забезпечення приватності та безпеки персональних даних в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави в сучасних умовах формування інформаційного суспільства та євроінтеграції України

залишається нагальною проблемою та одним із найважливіших чинників становлення інформаційного права і розвитку правової системи держави.

В сучасних умовах, як свідчить аналіз [11], найбільшого прогресу у розбудові інформаційного суспільства досягли США, Японія і держави-члени Європейського Союзу. Саме у цих країнах поряд із стрімким розвитком інформаційних технологій, інформаційних ресурсів, продукції та послуг велика увага приділяється забезпеченню прав і безпеки людини в інформаційній сфері, насамперед, приватності у сфері захисту персональних даних.

У наш час право на “приватність” розглядається як фундаментальне право людини в Загальній декларації прав людини ООН (1948 р.), Європейській Конвенції “Про захист прав людини та основоположних свобод” (1950 р.), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (1966 р.) та в ін. актах [12]. Приватність тісно пов’язана з людською гідністю та іншими ключовими цінностями, такими як свобода слова, свобода доступу до інформації, захистом персональних даних, таємницею кореспонденції тощо. У певному розумінні, усі права людини є аспектами права на приватність.

Разом з цим, загальноприйнятого визначення терміна “приватність” поки не існує. У документах ЄС стосовно захисту персональних даних, зокрема у Регламенті ЄС 2016/679 від 27.04.2016 р. “Про захист фізичних осіб у зв’язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних та про скасування Директиви № 95/46/ЄС (Загальні Положення про захист даних)” [13], термін “приватність” не використовується.

Проте, у статті 8 Закону України “Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль” від 31.08.16 р. № 0108 йдеться про “сферу охорони приватних персональних даних з метою захисту персональних даних” [14].

Зустрічаються різні узагальнення терміну “приватність”, зокрема: *відокремленість, таємниця або самотність приватного життя, право на приватне життя, недоторканність приватного життя* тощо. Слід зауважити, що англійською мовою усі сторони приватного життя позначаються терміном “*privacy*”. Одна із перших спроб сформулювати суть поняття “*privacy*” була зроблена 1890 року відомими американськими вченими С. Уорреном і Л. Брандейсом, які визначили його як “*the right to be alone*” – “*право бути залишеним у спокої*”. 1928 року цю ідею підтримав суддя Верховного суду США Л. Брандейс, який офіційно заявив про наявність в Конституції США “*права бути залишеним у спокої*” [15].

С. Уоррен і Л. Брандейс стверджували, що “приватності” людини існує загроза з боку нових винаходів і методів ведення бізнесу, та обґрунтовували необхідність створення спеціального “права на приватність”. Автори розуміли, що технічний прогрес і розвиток технологій в майбутньому внесе корективи у правове регулювання питання “приватності”. Розраховуючи на тривалу актуальність своїх ідей про “приватність”, автори зазначили, що це право має бути гнучким і здатним прилаштовуватись до потреб сьогодення, а також визначили низку важливих і нині постулатів [16]:

– *право на приватність не повинно забороняти публікацію матеріалів, що*

становлять суспільний або загальний інтерес;

– право на приватність припиняє діяти після публікації фактів самою особою або з її згоди;

– підставою для позову про компенсацію або судову заборону має бути не шкода, заподіяна репутації, а порушення права на приватність;

– відсутність “злого умислу” з боку публікатора не може слугувати виправданням для нього;

– закони повинні визнавати і захищати право на приватність.

Юридичним прецедентом, що виник на основі розробок проблеми “права на приватність”, стало рішення Верховного Суду штату Джорджія 1905 року за справою *“Pavesich vs New England Life Insurance Co”*. Задовольняючи позов чоловіка, зображеного без його згоди в рекламному оголошенні, суд визначив об’єкт і мету правового захисту таким чином: *“Той, хто бажає жити життям відносного усамотнення, має право обрати час, місце та способи, у які він буде піддавати себе громадському спостереженню”* [17]. В іншій справі *GRISWOLD vs. CONNECTICUT* суддя Верховного суду США Дуглас вивів *“право на приватність”* із перших п’яти поправок до Конституції США, визнавши, що ці поправки *“охороняють різні аспекти недоторканності приватного життя”*. Резюмуючи рішення суду він зазначив: *“Ми маємо справу з правом на недоторканність приватного життя, яке старше, ніж Білль про права”* [18].

У травні 2016 року Європейський Парламент і Рада ЄС, як зазначалося, затвердили постанову про нові правила і порядок захисту персональних даних (*“Пакет захисту даних”*), який передбачає створення умов забезпечення узгодженої нормативно-правової бази на європейському рівні (у т.ч. в країнах, які співпрацюють з державами-членами ЄС) та включає наступні документи [19, 20]:

Регламент (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 *“Про захист фізичних осіб у зв’язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви № 95/46/ЄС (Загальні Положення про захист даних)”* [21];

Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 *“Про захист фізичних осіб у зв’язку з обробкою персональних даних компетентними органами в цілях запобігання, розслідування, виявлення або переслідування злочинця злочину або виконання кримінальних покарань, а також про вільне переміщення таких даних, і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ПВД”* [22];

Директиву (ЄС) 2016/681 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 *“Про використання даних записів реєстрації пасажирів (PNR) для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжкого злочину”* [23].

Основні принципи обробки персональних даних, наведені у документах *“Пакета захисту даних”*, визначають додержання таких вимог:

1) *персональні дані повинні оброблятися законно, справедливо і в доступній формі по відношенню до суб’єкта даних (“законність, справедливість і прозорість”);*

2) *збиратися для певної, конкретної і законної мети і не піддаватися додатковій обробці, яка несумісна з цією метою; подальша обробка для цілей архівації, з метою наукових, дослідницьких, історичних і статистичних цілей не може бути несумісною з початковою метою (“цільове обмеження”);*

3) бути адекватними і обмежуватися тими даними, які відповідають і необхідні для досягнення цілі, для яких вони обробляються (“зведення до мінімуму даних”);

4) бути точними і, за необхідності, постійно підтримуватися в актуальному стані; неточні персональні дані, з урахуванням цілей, для яких вони обробляються, мають видалятися або виправлятися без затримки (“точність”);

5) зберігаються у формі, що дозволяє ідентифікувати суб’єкта даних не довше, ніж це необхідно для цілей, для яких вони обробляються; персональні дані можуть зберігатися протягом тривалішого періоду виключно з метою архівації, інтересів наукових, дослідницьких, історичних і статистичних цілей (“обмеження зберігання”);

6) обробляються так, щоб забезпечити належний захист персональних даних, включаючи захист від несанкціонованої або незаконної обробки, випадкової втрати, знищення або пошкодження, з використанням відповідних технічних або організаційних заходів (“цілісність і конфіденційність”).

Нововведення Регламенту (ЄС) 2016/679 передбачають суттєве посилення прав суб’єктів персональних даних (статті 15, 17 Регламенту), зокрема: 1) зобов’язують володільців персональних даних інформувати суб’єктів персональних даних про строк зберігання, про права на виправлення і видалення персональних даних, а також про механізми подання скарги уповноваженому органу з питань захисту персональних даних; 2) закріплюють за суб’єктом персональних даних “право бути забутим” (“right to be forgotten”), уточнюють права на видалення даних і визначають умови використання “права бути забутим”; 3) зобов’язують володільця, який оприлюднив персональні дані, повідомляти треті сторони про вимогу суб’єкта даних щодо усунення будь-яких посилань на відповідні персональні дані, а також про видалення будь-яких копій чи примірників таких даних.

Цікавими з погляду інституційного забезпечення захисту приватності життя людини є передбачений “Пакетом захисту даних” та іншими актами розвиток систем захисту персональних даних на рівні держав-членів та ЄС в цілому, зокрема:

– створення Ради Європи із захисту даних, як окремого органу Європейського Союзу та юридичної особи;

– формування в усіх країнах-членах ЄС та країнах, пов’язаних економічними відносинами з державами-членами ЄС, спеціальних державних інститутів із нагляду та контролю за дотриманням прав у сфері захисту персональних даних;

– покладання організаційно-правового та методологічного забезпечення у цій сфері на національні уповноважені органи нагляду (Омбудсмена чи Уповноваженого) із захисту персональних даних, які мають бути незалежними та підпорядкованими закону, підзвітними парламенту, а в організаційних питаннях можуть бути підконтрольними уряду;

– призначення Національними уповноваженими органами контролерів (процесорів), які мають визначати цілі і засоби обробки персональних даних, що здійснюється фізичною або юридичною особою, державним органом, установою або іншим органом (процесором);

– призначення у корпораціях, підприємствах, організаціях тощо або їх об’єднаннях усіх форм власності спеціалістів із захисту даних, які можуть бути штатними співробітниками контролера (процесора) або виконувати цю роботу за договором.

– розробка *кодексів поведінки* у сфері захисту персональних даних та створення механізмів сертифікації захисту даних, з урахуванням специфіки галузей діяльності і конкретних потреб різних корпорацій, підприємств тощо.

Проведений історико-правовий та системний аналіз актуальних проблем захисту приватності життя людини в сучасних умовах, а також правових стандартів захисту персональних даних у законодавстві Європейського Союзу дають змогу дійти таких основних висновків і пропозицій:

1. Розробку ідеї про необхідність розгляду сукупності інформації про фізичну особу як об'єкта правової охорони одними з перших започаткували американські вчені, а її розвиток знайшов відображення у так званій концепції *“права на приватність”* (right to privacy) – права особи *“на саму себе”*, права *“бути залишеною на самоті”* (privacy). За матеріалами узагальнення прецедентної практики в США *“делікти проти приватності”* (privacy torts) було розділено на такі групи: *втручання в усамітненість* (intrusion upon seclusion) – вторгнення в *“особистий простір”* індивіда; *публічне розголошення інтимних фактів* (publication of private facts); *спотворене представлення особи перед громадськістю* (false light); *використання чужого імені або образу в корисливих цілях* (appropriation).

2. Правові стандарти ЄС та норми міжнародного права визначають основні принципи захисту приватності та персональних даних людини відповідно до яких ці дані повинні: 1) бути доступними для суб'єкта даних; 2) бути точними і оновлюватися; 3) бути отриманими законним способом; 4) оброблятися з конкретною метою, за згодою на це суб'єкта даних та в кількості, мінімально необхідній для визначеної мети; 5) використовуватися лише для визначеної мети; 6) бути захищеними від несанкціонованого доступу та незаконної обробки. В цілому, будь-яка обробка персональних даних має здійснюватися законно, справедливо, бути прозорою для суб'єктів даних та виконуватися лише згідно з конкретно визначеною метою.

3. Об'єктивна необхідність захисту приватності, індивідуальних свобод і безпеки людини в умовах глобалізації та розбудови інформаційного суспільства значною мірою визначається потенційною загрозою тотального контролю за приватним життям людини за допомогою сучасних інформаційних технологій, систем і мереж (Інтернету речей, Хмарних технологій, Великих Даних тощо), а також поширенням неправомірних і несанкціонованих дій з персональними даними фізичних осіб, які продовжуються на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Це вимагає додаткових ресурсів і пошуку нових ідей у підвищенні правової ефективності захисту приватності та персональних даних людини.

4. Джерелом права на приватність, як основи захисту прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері, у т.ч. права власності на персональні дані є природно-конституційне право людини на унікальні, особливі й делікатні відомості, які не лише ототожнюють чи ідентифікують людину, характеризують її особистість, але й містять у собі предмет споживчої та мінової вартості. Виходячи зі світових тенденцій забезпечення прав і свобод людини та беручи до уваги, що право власності – це один із найважливіших інститутів будь-якої системи права, а право людини на персональні дані належить їй від народження і є результатом природно-конституційної даності, виникає необхідність і правомірність у формуванні інституту права приватної

власності людини на свої персональні дані, як основної складової загальної системи захисту прав людини.

5. Формування правових основ та системи захисту персональних даних в Україні розпочалося наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Нині у цій сфері головна проблема полягає у *відсутності ефективної загальнодержавної системи захисту персональних даних*, належного організаційно-правового механізму регулювання відносин та відповідальності за здійснення правопорушень. Водночас, стрімко *поширюється прірва між безпрецедентними можливостями сучасного Інтернет-середовища і традиційними, “доцифровими” юридичними нормами і практиками*, базованими на традиційному уявленні про межі й засоби забезпечення приватності життя людини.

6. В сучасних умовах актуальною постає проблема розробки і впровадження в Україні *нової моделі системи захисту персональних даних*, а також перегляду і оптимізації законодавства з питань захисту персональних даних. Насамперед, це стосується внесення системних змін і доповнень до законів України “Про інформацію”, “Про захист персональних даних” та інших нормативно-правових актів з урахуванням правових стандартів з питань захисту приватності та персональних даних, визначених “Пакетом захисту даних” Європейського Союзу.

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. – К. : Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1996. – 52 с.
2. *Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П.* Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір : монографія / В. Г. Пилипчук, О. П. Дзьобань. – Ужгород : ТОВ “ІВА”, 2014. – 292 с.
3. *Пилипчук В. Г.* Актуальні питання захисту прав, свобод і безпеки людини в сучасному інформаційному суспільстві : збірник матеріалів науково-практичної конференції “Проблеми захисту прав людини в інформаційному суспільстві” / НДІП НАПрН України, НІСД, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НТУУ “КПІ” // упорядн. : В. М. Фурашев, С. Ю. Петряев. – К. : Вид-во “Політехніка”, 2016. – С. 6-8.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Пантелеєнко проти України” від 29 червня 2006 року (Panteleyenko vs. Ukraine, no. 11901/02, judgment of 29 June 2006). – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/file/1176>; Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Волохи проти України” від 2 листопада 2006 року (Volokhy vs. Ukraine, no. 23543/02, judgment of 2 November 2006).
5. *Баранов А. А.* Персональные данные: есть ли проблемы? / А. А. Баранов // Зеркало недели, 15.6.1996 г.
6. *Баранов А. А.* Защита персональных данных / А. Баранов, В. Брыжко, Ю. Базанов. – К. : Національне агентство по інформатизації при Президенті України, ВАТ КП ОТІ, 1998. – 128 с.
7. *Брижко В. М.* Захист персональних даних: реалії та практика сучасності / В. Брижко // Інформація і право. – № 3(9)/2013. – С. 31-48.
8. *Брижко В. М.* Про зняття з розгляду Верховною Радою України законопроекту “Про інформацію персонального характеру” (законопроект нар. депутата України Задорожного) / В. Брижко // Правова інформатика. – № 2(6)/2005. – С. 52-64.
9. Особливості захисту персональних даних у сучасному кіберпросторі: правові та техніко-технологічні аспекти : аналітична доповідь / С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД, 2014. – С. 52-55. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/druk_Gnatuk_1/indd-8b6f2pdf
10. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 34. – Ст. 481.
11. *Пилипчук В. Г., Брижко В. М.* Інформаційна безпека та приватність у сфері захисту персональних даних / В. Г. Пилипчук, В. М. Брижко // Інформація і право № 4(19). – К., 2016. – С. 60-70.

12. Кулініч О. О. Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав : дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03 / О. О. Кулініч. – К., 2006. – С. 38-46.
13. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) : Reglment (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:320_16_R0679&from=EN
14. Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль : Закон України від 31.08.16 р. № 0108. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webp_r0c4_1?pf35_11=59911
15. Яременко О. І. Право на таємницю приватного життя людини в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства / О. І. Яременко. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?wpr&i-10&d-362>
16. Уоррен С., Брандейс Л. Право на приватність / С. Уоррен, Л. Брандейс // Право США. – № 1-2/2013. – С. 151-152.
17. Рішення Верховного Суду штату Джорджія у справі “Павесіч vs. Нью Ігланд Лайф Іншуранс Ко” від 1905 р. (Pavesich vs. New England Life Ins. Co., 50 S.E. 68 (Ga. 1905)) // Information privacy law : Textbook / D.J. Solove, M. Rotenberg. – New York : Aspen Publishers, 2003. – 795 p.
18. U.S. Supreme Court GRISWOLD vs. CONNECTICUT, 381 U.S. 479 (1965). – Режим доступу : <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/479/case.html>
19. Брижко В. М. Сучасні основи захисту персональних даних в європейських правових актах / В. М. Брижко // Інформація і право. – № 3(18)/2016. – С. 45-57.
20. Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Баранов О. А., Мельник К. С. Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні : монографія / В. Г. Пилипчук, В. М. Брижко, О. А. Баранов, К. С. Мельник ; за ред. В. М. Брижка, В. Г. Пилипчука. – К. : ТОВ “Видавничий дім “АртЕк”, 2017. – 226 с.
21. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) : Reglment (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:320_16_R0679&from=EN
22. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA : Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016. – Режим доступу : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/%3Furi%3DCELEX%253A32016L0680_&p rev=search
23. On the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime : Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016. – Режим доступу : <https://consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/04/21-council-adopts-eu-pnr-directive/&p rev=search>

Пилипчук В. Проблемы защиты приватности, индивидуальных свобод и безопасности человека в информационном обществе.

В статье освещены историко-правовые аспекты и основные этапы формирования правовых основ и стандартов защиты приватности и индивидуальных свобод человека, в частности, в сфере защиты персональных данных. Рассмотрены новые правовые стандарты Европейского Союза в этой сфере. Предоставлен ряд предложений по дальнейшему развитию системы защиты приватности, индивидуальных свобод и безопасности человека в современных условиях глобализации и развития информационного общества.

Ключевые слова: приватность, права, свободы и безопасность человека, персональные данные, правовые стандарты защиты персональных данных.

Pylypchuk V. The problem of protecting the privacy of individual freedoms and human security in the information society.

The article distinguishes modern challenges and threats to the human safety in the information sphere, explores historical and legal features and main stages of formation of the national legislation on the privacy and personal data protection issues. Author considers international and legal standards of protection of the human privacy and individual freedoms in the globalization context.

The article summarizes measures of the institutional provision of human privacy protection and personal data protection system development, envisaged by the EU "Data Protection Package" and other acts. Author gives a range of proposals with regard to further development of the protection system for a human privacy, individual freedoms and safety in the current conditions of globalization and information society development.

Keywords: *privacy, human rights, freedoms and security, personal data, legal standards of the protection of personal data.*

УДК 368.9.06:347.764

Стеценко В. Ю.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ СТРАХУВАННЯ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

Статтю присвячено аналізу правових аспектів медичного страхування у загальній системі страхування. Акцентовано увагу та спільних рисах та відмінностях соціального страхування та медичного страхування. Зазначено, що в Україні назріла необхідність запровадження обов'язкового медичного страхування.

Ключові слова: *медичне страхування, соціальне страхування, медицина, правові засади.*

Питання життя та здоров'я людини були цікавими для суспільства завжди. Це не випадково, оскільки суттєвими є їх соціальне значення та роль як чинника достойного життя. Для нездорової людини, на наше переконання, права та свободи не є такими актуальними, як життя і здоров'я. Одним із факторів, дотичних до організації державою заходів із збереження та покращення здоров'я людини є медичне страхування. Пріоритетним завданням будь-якої держави є створення таких умов життєдіяльності і медичного обслуговування людини, які сприяли б збереженню та підвищенню рівня здоров'я населення, його відтворенню. Для реалізації такого завдання держави створюють спеціальну систему, яка здійснює комплекс заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я населення, забезпечення його медичною допомогою – галузь охорони здоров'я.

Переважає більшість негативних подій має випадковий характер, тому жодна з тих осіб, в житті яких можуть статися ці події, не може з достовірністю не тільки стверджувати – чи настане для неї ця подія чи ні, але і заздалегідь визначити розмір тих коштів, які можуть їй знадобитися для компенсації негативних наслідків. На відміну від цього збиток, який спричиняють деякі з негативних подій суспільству в цілому або достатньо великій групі людей, може заздалегідь передбачатися. Таке